

Leninovi. To byla jakási zahraničně politická stránka periody Chelčického. Leč jiné časy, jiní lidé, jiné symboly. A tak se stalo, že ze zaprášených šuplíků byl vytažen Karel IV. a Jiřík Poděbradský jako symboly imperialistické expanse. Od toho pak už je pouze krůček k heslu o železe. A tento krůček je učiněn. Železem, železem proti vnitřnímu i vnějšímu nepříteli — toť program.“ (Klement Gottwald, Sebrané spisy I, str. 286.)

Jak vůbec vyplývá z vydaného sborníku dokumentů, zasahoval Masaryk do poměrů v dělnickém hnutí, korumpoval vůdce sociálně demokratické strany, zasahoval do

československé imperialistické zahraniční politiky, nechával si dávat dary od představitelů naší finanční oligarchie, sprádal protisovětské a protikomunistické intriky, rozhodoval o nejdůležitějších vládních věcech v zákulisí s úzkým kruhem vybraných lidí, zkrátka snažil se mít rozhodující slovo v důležitých věcech politických, obchodních a finančních bez ohledu na to, zda jako prezident směl nebo nesměl do všech těchto věcí zasahovat.

Takový se nám tedy jeví obraz Masaryka ve světle dokumentů a tak také je třeba jej vykládat, pokud se s takovými otázkami setkáme.

THEORIE A PRAXE SOCIALISTICKÉ VÝCHOVY

Poznámky o materialistické výchově.

Dr DRAGOSLAV ŠLEJŠKA, Československo-sovětský institut, Praha.

Budování socialismu v naší vlasti vyžaduje lidí uvědomělých, jejichž světovým názorem je dialektický materialismus. Výchova nejširších pracujících mas v duchu marxisticko-leninského světového názoru připravuje smělé, nadšené budovatele, kterým je zcela jasný smysl jejich práce a kteří v zájmu společného díla jsou ochotni, je-li to třeba, obětovat svůj osobní, úzký zájem. Tato výchova je součástí hluboké kulturní revoluce, která likviduje každou pověru a nevědomost a přináší vědecké znalosti nejširším masám pracujících. Spolu s vědeckými znalostmi přináší vědecký, materialistický světový názor, a to v boji proti nevědeckému idealistickému světovému názoru, jehož masovou formou je náboženství.

Společenským základem náboženství za vykořisťovatelských společenských řádů byl třídní útlak. Zbídačování pracujících mas, jejich nejistota před zítřkem, živily jejich naděje na štěstí v jiném, vymyšleném světě. Ale zároveň bylo náboženství ideologickou zbraní vykořisťovatelských tříd, protože vždy „posvěcovalo“ vládnoucí nespravedlivý řád, a poukazem na záhrobní útěchu paralysovalo třídní boj pracujících mas.

Reakční úloha náboženství se projevovala mimoto v tom, že brzdilo rozvoj vědy, ponechávalo lid v temnotě předsudků a pověr.

Dnes, po svržení vykořisťovatelské vlády, reakční úloha náboženství nezeslábla. Náboženské předsudky tak či jinak brzdí budovatelský elán. Svou novou, socialistickou společenskou nadstavbu vytváříme bez náboženství a proti náboženství, neboť jejím ideologickým základem je marxismus-leninismus. S tohoto hlediska velkou úlohu hraje výchova ve školách, odkud mají vycházet nové generace, zbavené náboženských předsudků a prolnuté materialistickým názorem na svět.

V buržoasní škole bylo dějepisu, literatuře i přírodním vědám vyučováno popisně. Velká většina profesorů středních škol se úzkostlivě vystříhala jít od povrchu jevů k jejich podstatě. Není náhodné, že během osmiletého gymnasiálního studia jsme téměř nezaslechli slova „hmota“ a pokud se vyskytlo, tedy bez jakéhokoli vysvětlení. Byla to zbabělá pozitivistická věda, která ponechávala volné pole náboženství, rovněž tam vyučovanému. Možnosti vědeckého poznání byly přitom poskytovány velmi omezeně. Positivismus a náboženství právě v předrevoluční škole

nejlépe prakticky dokazovaly, že se doplňují. Výsledek byl ten, že škola vštípila žákům vedle určitých vědeckých poznatků jim protikladný, nevědecký, idealistický světový názor.

Ještě dodnes není tento zjev překonán, ještě dodnes žijí zbytky pozitivistického ducha na školách, a proto středoškolské vyučování nedává žákům zdaleka všechny předpoklady, potřebné pro ovládnutí vědeckého světového názoru. Jinak by se nemohlo stát, že na vysokou školu přichází nemálo studentů, domnívajících se, že věda a náboženství jsou slučitelné, že „půdstatu bytí je rozumem nepoznatelná“ (doslovný výrok nábožensky věřící studentky na konzultaci) atd. Vyskytne se i absolvent nižšího nebo i vyššího stupně střední školy, který nechápe, že země obíhá kolem slunce, nebo dokonce se zbytky středověkých představ o nebeských sférách.

Jedním ze základních výchovných cílů naší školy je zbavovat mládež náboženských pověr a předsudků a vést ji k tomu, aby chápala nesmiřitelný rozpor mezi vědou a náboženstvím, mezi vznešeným cílem socialistické výstavby a pracujícím lidu nepřátelskými tendencemi náboženského tmářství. Jedním slovem, jde o materialistickou výchovu mládeže. V žádném případě nelze se stavět vůči náboženské výchově do pozice ústupků nebo obrany, naopak musí to být pozice útoku.

Ale útok na druhé straně neznamená bezohledný útok. Materialistická výchova ve školách vyžaduje správné metodiky, která nikdy nepřipouští, aby zásadní protiklad mezi náboženstvím a ateismem byl zaměňován protikladem mezi lidmi, mezi žáky věřícími a nevěřícími. Boj proti náboženství je součástí třídního boje, jemu je podřízen — a nikoliv naopak, a úkolům třídního boje bylo vždy ke škodě, když byly náboženské otázky stavěny za každou cenu do popředí. Ani ve třídě nelze připustit, aby se otázka náboženství stala hlavní a aby se žáci roztříštili do skupin podle poměru k ní. Sebemenším gestem nesmí učitel dávat najevo různý poměr k věřícím a nevěřícím žákům; vždyť i věřící žáci mají dobrý poměr k lidové demo-

kratické republice. Materialistická převýchova věřících bude úspěšná jen tehdy, když nebude výsledkem několika nepromyšlených zásahů proti náboženskému smýšlení, ale výsledkem dlouhodobého výchovného působení, k němuž bude použito látky bez výjimky všech vyučovacích předmětů.

Materialistická výchova je, za prvé, těsně spojena s mravní výchovou nových lidí v duchu komunistické morálky. Materialisticky vychováváme tím, že vychováváme lidi kolektivistické, věřící v sílu milionových pracujících mas a odhodlané všemi svými silami přispět pracujícím masám v jejich boji za svobodu a štěstí. Je třeba vést mládež k tomu, aby nehledala v touze po štěstí oporu v jakýchkoliv postranních a nadpřirozených „silách“, ale jen ve štěstí kolektivu pracujících. Naším cílem má být vychovat v každém žáku tu důvěru ve vlastní síly, tu hrdost bojovníka, lidskou hrdost, se kterou pracující masy v čele s dělnickou třídou na čtvrtipě světa budují nový svět socialismu a komunismu. Hrdost lidí, schopných svými silami přetvořit svět, vybojovat si štěstí v boji proti černým silám reakce. Je známo, že se lidé a třídy uchylují k náboženským útěchám v případě slabosti a beznaděje, že náboženství je průvodcem hlubokého pesimismu. Proto dobré podmínky pro materialistickou výchovu vytvoříme tehdy, když budeme před žáky neustále stavět optimistické perspektivy, jež nám všem skýtá socialistická budoucnost naší vlasti. Tyto perspektivy zesílí účast žáků v mičurinském kroužku, na brigádách atd. Významným prostředkem může být také seznámení žáků s úderníky a vzornými pracovníky při exkursi na závod, do JZD nebo do STS.

Důležitou úlohu při mravní výchově má vyučování literatuře. Tak na př. Jiráska je třeba vykládat nejen v zájmu znalostí, ale tak, aby se jeho lidové hrdinové stali živými vzory pro jednání mladé generace. Stejně tak spisovatele naší i sovětské socialistické literatury. Její studium ukáže obrovské morální přednosti socialistických lidí s jejich materialistickým světovým názorem. Postavíme-li na př. před žáky obrovský mravní vzor komunisty Julia

Fučika, jehož síla sebeobětavosti přýštila z proletářské solidarity a sloužila protifašistickému boji, boji za socialismus, vykonáme tím významný kus práce ve výchově komunistické, materialistické morálky. Na tomto příkladě vidíme, že není třeba vždy výslovně vystupovat proti, aby bylo dosaženo výsledků v materialistické protináboženské výchově. Sama o sobě výchova v duchu komunistické morálky vytvoří předpoklady, které konec konců přivedou k odstranění náboženských předsudků, stojících v protikladu vůči komunistické morálce.

Materialistická výchova ve škole je, za druhé, těsně spojena s vyučováním přírodovědeckým předmětům. Při vyučování fyziky, chemie, zoologie, botaniky a j. se nelze omezovat na popis faktů, na popis procesů. Věda, jak známo, je teprve tam, kde na základě faktů jsou objeveny zákony vývoje skutečnosti. Na rozdíl od idealistického, a tedy i positivistického výkladu neustále ukazujeme, že přírodovědecké zákony stejně jako zákony vývoje společnosti jsou „odrazem objektivních procesů, probíhajících nezávisle na lidské vůli“ (Stalin), že zákonitost vývoje veškeré skutečnosti jasně dokazuje, že není nadpřirozených sil, které by do vývoje skutečnosti zasahovaly. Důraz na hmotnou příčinnost, materialistický determinismus — to je červená nit, vinoucí se správným vyučováním přírodovědeckých předmětů a vychovávající žáky v duchu vědeckého světového názoru. S tohoto hlediska by dobře působilo, kdyby učitel vhodným způsobem vyvrátil případy pověrčivosti žáků, na př. před zkouškami.

Základní oporou materialistického výkladu přírodního vývoje jsou vynikající výsledky sovětské přírodovědy. Tak na př. probírání otázky vzniku sluneční soustavy podle teorie Schmidovy vyvrátí bajky o stvoření světa božstvem. Ambarcumjanovy a Fesenkovovy objevy o tvoreni hvězd uvedeme jako důkaz věčnosti hmoty, která svými vlastními vývojovými zákony je s to přecházet do kvalitativně vyšších stavů. Ve fyzice i chemii opřeme výklad o věčnosti a nezničitelnosti hmoty o Lomonosovův zákon o zachování hmoty a

energie. Při výkladu atomové fyziky v učení o poli a energii je třeba zdůraznit jejich hmotnou povahu a těsnou spjatost s masou.

Materialistický výklad vzniku života na zemi je založen na objevech sovětských vědců Lepešinské a Oparina. Je potřebí přitom přesvědčivě ukazovat, že vznik života má výhradně přirozené, hmotné příčiny. Důležité je činit důsledně materialistické závěry z mičurinsko-darwínského učení o vývoji živých bytostí a z učení o vzniku člověka, jehož výklad musí být založen na Engelsově díle „Podíl práce na polidštění opice“.

Vyvozování materialistických závěrů z výkladu všech základních přírodovědeckých otázek, poukazy na to, že přírodověda je s to objevovat a poznat samu podstatu skutečnosti, t. j. hmotu v nekonečném bohatství jejích forem a projevů, budou mít nezbytným důsledkem přesvědčení žáků, že hmotný svět, objevený přírodovědou, je jedním světem, a že žádné nadpřirozeno neexistuje. Ve vyšších třídách bude účinným ukázat zhoubný vliv náboženské idealistické ideologie na vývoj vědy v západních kapitalistických zemích. Zde lze poukázat na nepřeklenutelný rozpor mezi vědeckými výsledky a idealistickými závěry u Einsteina. Zvláště výrazné bude odhalení pavědeckosti morganismu-mendelismu.

Materialistická výchova je, za třetí, neméně těsně spjata s vyučováním společenských věd. Je jasné, že jde především o to, aby vyučování dějepisu, literatury atd. bylo vedeno v duchu historického materialismu, aby byly ukazovány materiální základy těch či jiných probíraných forem společenského vědomí atd. V dějepisu je důležité ukazovat neustále, že duchovní život společnosti není něčím samoúčelným a autonomním, ale je v každé epoše zrozen materiálními, konec konců výrobními silami společnosti. Současné učebnice dějepisu vcelku dobře vyhovují tomuto úkolu, i když ještě nejsou vždy důsledné (na př. v učebnici dějin středověku pro III. třídu středních škol najdeme místa, přeceňující úlohu osobnosti v dějinách). Není sporu,

že přes své nedostatky tyto učebnice mohou vytvořit dobrý základ pro to, aby si žáci osvojili materialistické pojetí dějin, což bude znamenat vytlačení jakéhokoliv náboženského výkladu i z oblasti společenských jevů.

Je třeba si vyjasnit, jak vykládat samo náboženství jakožto historicko-společenský jev. Stále ještě převládá tendence obcházet tyto otázky jakožto „ožehavé“, nechávat je nevysvětlené při probírání učiva. A ne-li vždy, tedy alespoň tehdy, když jde o křesťanství. Stávaly se dokonce případy, že učitel, který marxisticky vykládal vznik legendy o Kristovi, byl za to předvolán k vyšším instancím, aby podal „vysvětlení“.

V zájmu materialistické výchovy a vzhledem k tomu, že náboženské předsudky jsou v žácích živoucí, se nelze těmto otázkám vyhýbat. Nebylo by ovšem správné věnovat jim při výkladu dějepisu první místo, ale v rámci všeobecných bytí a třeba vycházet ze společenského bytí a ukázat podstatu náboženství jako fantastického odrazu skutečnosti, který vznikl ze slabosti a strachu lidí před přírodními silami a stal se pak opiem lidu, tlumícím bojový nápor pracujících mas v revolučním boji za společenský pokrok. Je třeba ukázat reakční úlohu náboženské ideologie v dějinách.

Metody objasnění společenské úlohy náboženství v celé šíři ukazuje sovětský pedagog N. G. Dajri ve svém článku „K otázce materialistické výchovy žáků“ (viz „Sovětská věda — Pedagogika — psychologie“ 1953, č. 1.). Dajri zdůrazňuje, že i v sovětských školách má velký výchovný význam materialistický výklad historické úlohy náboženství, přestože jeho vlastní průzkum ukázal, že mezi 500 žáky VIII. — X. tříd střední školy byli jen dva věřící. Tím větší je výchovný význam takového výkladu u nás, kde nejde o jednotlivce, ale o značné procento a v některých krajích přímo o většinu žáků s náboženskými předsudky. Proto u nás spíše než v SSSR by nebylo správné poukazovat na to, že snad probíráním společenské úlohy náboženství zbytečně na náboženství upozorníme. Naopak, bez vědeckého názoru

na samotné náboženství v jeho historickém vývoji nelze dosáhnout vědeckého, protináboženského světového názoru. Na konkrétních historických příkladech můžeme přesvědčivě ukázat, že ne bohové stvořili lidi, ale naopak lidé vytvářeli bohy podle svého obrazu a podoby. K tomu lze použít nejen materiálů historie o změnách náboženských představ a věr v závislosti na změnách společenského bytí, ale do určité míry i materiálů geografie o velkém množství náboženství, církví a sekt v soudobé kapitalistické společnosti.

K tomu, co uvádí Dajri a čeho lze v plné míře použít i na našich školách, třeba dodat, že v dějinách našich národů bylo velmi mnoho událostí, jejichž osvětlení není možné bez osvětlení úlohy náboženství. Tak na př. při výkladu o husitském hnutí je nutno výslovně vyvrátit názor, že je to hnutí v podstatě náboženské (a tento falešný názor je žákům vštěpován mnohými církvemi), a ukázat třídní základ tohoto hnutí jakožto protifeudálního a revolučního. Reakční úlohu katolické církve ukážeme zejména na době Temna, na řádění jezuitů atd. Dějiny českého dělnického hnutí za Rakousko-Uherska i za předmnichovské republiky nám poskytnou dosti látky k odhalení reakční, protirevoluční úlohy jakéhokoliv náboženství.

Při probírání ústavy naší lidově demokratické republiky v osmém ročníku středních škol je nutno seznámit žáky s poměrem našeho státu k náboženství a církvi. Vyložíme, že naše ústava zajišťuje naprostou svobodu náboženské víry a poskytuje všem církvím možnost vykonávat náboženské obřady. Zároveň je u nás úplná svoboda protináboženské agitace, při níž je ovšem nepřipustný jakýkoliv nátlak. Je založena výhradně na přesvědčování.

Současně je třeba ukázat, že světový názor komunistické strany je materialistický a tudíž protináboženský. Zajišťuje-li ústava svobodu svědomí, pak to neznamená snad nějakou neutralitu, lhostejnost strany k otázkám náboženství. Strana má zájem na překonávání náboženské ideologie a proto vede protináboženskou, materialistickou propagandu.